

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2021/2

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI.
HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 **GAFFAROVA SHAKHNOZA
NURITDINOVNA**
Ensuring equal rights of women and
men: the experience of Uzbekistan

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY
HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 13 **ХАМИДУЛИН МИХАИЛ
БОРИСОВИЧ**
**АБДУЛОВ ДАМИР
РУСТАМОВИЧ**
О вопросах несоответствия
бухгалтерского и корпоративного
законодательства

- 19 **ЯКУБОВ ШУХРАТ
УММАТАЛИЕВИЧ**
Давлат бюджети устидан
жамоатчилик назоратини амалга
ошириш

- 35 **ЭРГАШЕВ ИКРОМ
АБДУРАСУЛОВИЧ**
Солиқ маданиятини юскалтириш
солиқ интизомини таъминлашнинг
муҳим элементи

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI.
OILA HUQUQI.
XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 43 **БОЛТАЕВ МАНСУРЖОН
СОТИВОЛДИЕВИЧ**
Ихтиёрий тиббий суғурта
шартномаси объектини аниқлаш
муаммолари

53 **ҒУЛОМОВ АҚМАЛЖОН
ШУКУРИЛЛАЕВИЧ**

Қишлоқ хўжалигида шартномавий
мажбуриятни бажармаганлик учун
қарздорнинг айбдорлик
презумпцияси

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI.
AGRAR HUQUQI. EKOLOGIK HUQUQ

59 **ЎЗАКОВА ҒЎЗАЛ ШАРИПОВНА**
Шаҳарларда қурилиш фаолиятини
экологизациялашнинг ҳуқуқий
масалалари

71 **ТОШБОВА РОБИЯ СОБИРОВНА**
Вопросы дальнейшего
совершенствования водно-
кадастрового законодательства
Узбекистана

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING
OLDINI OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

88 **MUSAEV DJAMALIDDIN
KAMALOVICH**
International crime prevention
experience in the field of drug
trafficking, psychotropic substances
and their analogues

96 **ОЧИЛОВ САМАРИДДИН
КАМОЛИДДИНОВИЧ**
Шартли ҳукм қилиш институтининг
юримдик табиати

105 **ТАШЕВ АЗИЗБЕК ИБРАГИМОВИЧ**
Возникновение и развитие института
отведения несовершеннолетних от
системы правосудия

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA. TEZKOR-QIDIRUV
HUQUQI VA SUD EKSPERTIZASI

113 **ЧОРИЕВА ДИЛБАР
МЕНГДАБИЛОВНА**
Ишни судга қадар юритишда
ҳимоячи фаолиятида тортишув
принципининг таъминланиши
аҳамияти

- 127 **АБДУЛЛАЕВ РУСТАМ
КАХРАМАНОВИЧ**
Ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг
криминалистик таъминоти
мақсад ва вазифалари

- 136 **КАБИРЗОДА ГАВХАРОЙ
КОСИМИ**
Проблемы процессуально-
правовых основ уголовного
преследования

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 145 **БИНАКУЛОВ АЛИЖОН
БОЛИ ЎҒЛИ**
Мажбурий тиббий суғурта:
халқаро-ҳуқуқий асослар, хорижий
давлатлар тажрибаси ва
Ўзбекистонда унинг ҳуқуқий
асосларини яратиш

- 157 **TUYCHIEV FARRUKH
ABDUMAJITOVICH**
The concept of public policy in
international commercial arbitration:
refusal of the recognition and
enforcement of foreign arbitral
awards ex officio in Uzbekistan

- 165 **ЮНУСОВ ҲАЙДАРАЛИ
МУРАТОВИЧ**
АҚШда нодавлат ноҳукумат
ташкilotларининг юридик
таълимдаги ўрни

- 173 **VALIJONOV DALER
DILSHODOVICH**
Prosecutor's supervision of the
implementation of law on mutual
legal assistance in criminal matters

- 183 **TURSUNOV ABDUKHALIL
ABDUSALIMOVICH**
Insights for Central Asia from the
principles and disputes of
international water law

UDC: 343.98(045)(575.1)
ORCID: 0000-0001-8742-4815

ҲОДИСА ЖОЙИНИ КЎЗДАН КЕЧИРИШНИНГ КРИМИНАЛИСТИК ТАЪМИНОТИ МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ

Абдуллаев Рустам Кахраманович,
Тошкент давлат юридик университети
«Криминалистика ва суд экспертиза»
кафедраси ўқитувчиси,
e-mail: r.abdullayev@tsul.uz

Аннотация. Мақолада криминалист олимларнинг илмий қараш ва фикрлари асосида ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти мақсад ва вазифаларини аниқлашдаги ёндашувлар таҳлил қилинган, ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти мақсадларининг якуний ва оралиқ мақсадлардан иборатлиги, бу тергов ҳаракатининг оралиқ мақсадлари ташкилий, технологик ва баҳолаш-назорат қилиш каби таркибий қисмлардан иборат бўлиши илмий асосланган. Ундан ташқари, ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти мақсадларининг мазмуни ушбу тергов ҳаракатининг ўзига хос хусусияти – унинг вазифаларнинг ўзига хослиги орқали кўриб чиқилиши кераклиги асосланиб, ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти вазифалари ташкилий-криминалистик, техник-криминалистик ва тактик-криминалистик ҳамда баҳолаш-назорат қилиш вазифаларидан иборат бўлиши бўйича илмий таклифлар берилган.

Калит сўзлар: ҳодиса жойини кўздан кечириш, криминалистик таъминот, криминалистик таъминот мақсадлари, ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти якуний ва оралиқ мақсадлари, ташкилий элемент, технологик элемент, баҳолаш-назорат қилиш элементи, ташкилий вазифалар, технологик вазифалар, баҳолаш-назорат вазифалари.

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ

Абдуллаев Рустам Кахраманович,
преподаватель кафедры
“Криминалистика и судебная экспертиза”
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В статье на основе научных взглядов и мнений ученых-криминалистов проанализированы подходы к определению целей и задач криминалистического обеспечения места происшествия; научно обосновано, что цели криминалистического обеспечения осмотра места происшествия могут быть конечными и промежуточными. Выявлено, что промежуточные цели данного следственного действия состоят из таких компонентов, как организационный, технологический и оценочно-контрольный. Кроме того, исходя из того, что цель криминалистического обеспечения места происшествия должна рассматриваться через специфику данного следственного действия – специфику задачи, даны научные рекомендации по криминалистическому обеспечению места происшествия в зависимости от организационно-криминалистических, технико-криминалистических, тактико-криминалистических и оценочно-контрольных задач.

Ключевые слова: осмотр места происшествия, криминалистическое обеспечение, цели криминалистического обеспечения, конечная и промежуточные цели криминалистического обеспечения осмотра места происшествия, организационный элемент, технологический элемент, оценочно-контрольный элемент, организационные задачи, технологические задачи, оценочно-контрольные задачи.

PURPOSES AND OBJECTIVES OF CRIMINALISTIC SUPPORT FOR INSPECTION OF THE SCENE OF INCIDENT

Abdullayev Rustam Qakhramanovich,
Tashkent State University of Law
Teacher of the department
of Criminalistics and Forensic Investigation

Abstract. Based on the scientific views and opinions of forensic scientists, the article analyzes the approaches to defining the goals and objectives of forensic support of the scene. Moreover, the article scientifically substantiates that the goals of forensic support for the inspection of the scene of the incident may be final and intermediate. The study reveals that the intermediate goals of this investigative action consist of such components as organizational, technological and evaluation-control. In addition, based on the fact that the purpose of forensic support of the scene should be considered through the specificity of this investigative action – the specificity of the task. Thus, scientific recommendations for forensic support of the scene, depending on the forensic organizational, forensic technological, forensic tactical and evaluative-control tasks are given.

Keywords: inspection of the scene (the scene of incident), forensic support, the goals of forensic support, the final and intermediate goals of the forensic support of the inspection of the scene, organizational element, technological element, evaluation and control element, organizational tasks, technological tasks, evaluation and control tasks.

Кириш

Ҳодиса жойини кўздан кечириш – текширилаётган жиноятга сабабий алоқадор бўлган излар ва объектлар аниқланган жойларда жойлашган объектларни бевосита идрок этиш ва ўрганишдан иборат бўлган, жиноят иши учун аҳамиятли бўлган шароитларнинг мавжудлиги ва уларнинг моҳиятини аниқлаш мақсадида керакли изларни аниқлаш, қайд этиш ва тадқиқ қилишга қаратилган, кечиктириб бўлмас тергов ҳаракатидир. Жиноятнинг очилиши ва унинг самарали тергов қилинишида ҳодиса жойини кўздан кечириш марказий ўрин тутди ва муҳим аҳамият касб этади.

Ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти – бу махсус билимлар субъектлари томонидан криминалистик маълумотларни олиш, тўп-

лаш, баҳолаш, қайта ишлаш ҳамда келгусида жиноятларни тергов қилиш жараёнида фойдаланиш мақсадида, ҳодиса жойини кўздан кечиришда замонавий техник-криминалистик ва тактик-криминалистик воситалар ҳамда технологияларни қўллашга асосланган, ўзаро боғлиқ назарий билимлар ва амалий таркибий қисмларнинг (ташкилий, технологик ва баҳолаш-назорат таъминотини амалий қўллаш кўникма ва малакалари) динамик ташкилий-функционал тизимидир.

Бинобарин, ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти тизимининг тузилиши ва ишлаши – аниқ бир ҳодиса жойини кўздан кечиришда юзага келадиган вазиятни инобатга олган ҳолда (бунга эса ушбу тергов ҳаракатининг муаммоларини ҳал қилиш учун

мавжуд криминалистик билимларни янгилаш орқали эришилади), ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимларининг техник-криминалистик ва тактик-криминалистик восита ҳамда технологияларни амалга оширишга нисбатан энг мақбул ташкилий, технологик ва баҳолаш-назоратга оид тайёргилини таъминлашга хизмат қилади.

Ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти субъектларининг фаолияти ахборот танқислиги шароитида амалга оширилади. Шу боисдан бу тергов ҳаракатининг мақсадларига жиноятларни тергов қилишнинг криминалистик таъминоти самарадорлигига эришиш учун қўйилган вазифаларнинг аниқлиги ва натижадорлигини аниқлаш йўли билан эришишнинг аҳамияти ортиб боради. Ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг мақсадлари бу тергов ҳаракатининг самарадорлигига эришилганда, криминалистика фанининг умумий мақсадлари билан, яъни жиноятларни аниқлаш ва тергов қилиш; уларнинг олдини олиш; аниқланган барча ҳолатларни исбот қилиш [1, 7-8-б.], шунингдек, 2003 йилдаёқ ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг “Ҳодиса жойини кўздан кечириш кўп жиноятларни тергов қилишда дастлабки тергов ҳаракати ҳисобланиб, терговни тўғри ташкил этиш, версияларни тузиш ва уларни текшириш ҳамда лозим бўлган ҳолатларни аниқлашга имкон беради”, деб таъкидланган мақсадлари билан узвий боғлиқ бўлади [2, 237-б.]. Шу сабабли Д. Базарова ва И. Астановлар ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг асосий мақсади сифатида қуйидагиларни таъкидлайди: “юз берган жиноят воқеаси ҳолатлари; унга дахлдор шахслар ва объектлар; уларнинг ўзаро алоқалари ва ҳаракатлари тўғрисида фактик маълумотларни процессуал йўл билан олиш” [3, 169-б.].

А. Раҳмонқулов ва Д. Миразовлар “Ҳодиса содир бўлган жойини кўздан кечиришдан

асосий мақсад ҳодисанинг келиб чиқиш ҳолатини бевосита кўриш билан мавжуд из, ашёвий далилларни топишдан иборат”, деб иккита мақсадни таъкидлаган бўлса [4, 213-б.], белорусиялик мутахассис Г. Мухин ҳам, ўз навбатида, юқоридаги каби учта мақсадни аниқлаштириб берган: “жиноят изларини аниқлаш; ҳодисанинг ҳолатларини аниқлаш; иш учун аҳамиятли бўлган бошқа ҳолатларни аниқлаш” [5, 125-126-б.]. А. Закурлаев ва К. Маҳмудовларнинг фикрича, “Ҳодиса жойини кўздан кечириш давомида қуйидаги асосий масалалар ҳал қилинади: 1) ҳодиса жойидаги вазиятни ўрганиш ва ишнинг далилий моҳиятини аниқлаш; 2) жиноят излари, уни содир этиш қуроллари ва бошқа ашёвий далилларни топиш, қайд этиш, олиш ва қадоқлаш; 3) ҳодиса жойини қайд этиш” [6, 473-б.].

Криминалистик адабиётларда ҳодиса жойини кўздан кечириш мақсадларини аниқлашнинг бошқа ёндашувлари ҳам мавжуд:

а) мақсадлар вазифалар билан аниқланади [7, 3-14-б.]; б) иш учун муҳим бўлган ҳолатлар билан боғлиқликда талқин қилинади [8, 5-6-б.]; в) тизимли ёндашув нуктаи назаридан кўриб чиқилади [9, 155-б.; 10, 47-50-б.].

Д. Базарова ва И. Астановлар тизимли ёндашув асосида, текширилаётган воқеа қандай шароитларда юз берганини аниқлаш, уларни баённомада ва техник-криминалистик воситалар ёрдамида қайд этиш; жиноятнинг моддий изларини аниқлаш, қайд этиш ва олиб қўйиш; излар ва нарсаларнинг жиноятчи, жабрланувчи ва бошқа субъектлар ва объектлар билан алоқасини аниқлаш; айбдор шахсни аниқлаш, қидириш ва фош этиш; бошқа тергов ҳаракатларини ўтказиш; суд экспертизаларини тайинлаш учун бошланғич ахборотни тўплаш кабиларни жиноятларни тергов қилишнинг техник-криминалистик таъминоти асосий (пировард)

мақсади; шунингдек, воқеа гувоҳлари ва шохидларини аниқлаш; жиноятчида у фойдаланган қурол ва транспорт воситаларида қолиши мумкин бўлган изларни аниқлаш; ушбу жой объектлари ва жиноят содир этилган пайтда шу ерда бўлган шахсларнинг алоқасини аниқлаш учун ҳодиса содир бўлган жойдан олиниши лозим бўлган тупроқ, ўсимлик, сув ва ҳоказоларнинг намуналарини белгилаш ҳамда шу кабиларни оралиқ мақсад ва махсус вазифалар эканлигини таъкидлайди [3, 169-б.].

Материал ва методлар

Мазкур ёндашувдан ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминот тизими фаолиятининг махсус мақсад ва вазифаларини кўриб чиқишда фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Унинг асосини эса ваколатли субъектлар томонидан техник-криминалистик ва тактик-криминалистик восита ҳамда технологиялардан фойдаланган ҳолда, бу тергов ҳаракатини ўтказиш амалиёти ташкил этади. Бу нуқтаи назардан келиб чиқиб, ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти мақсадлари қуйидагиларга тўғридан-тўғри боғлиқ деб айтиш мумкин:

1) ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти якуний мақсадига, яъни келгусида жиноятни очиш ва тергов қилиш жараёнида фойдаланиш учун криминалистик аҳамиятга эга бўлган маълумотларни самарали аниқлаб олиш, тўплаш, баҳолаш ва қайта ишлаш;

2) якуний мақсадга эришишга йўналтирилган ва ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти тизимининг амалий (ташкилий, технологик ва баҳолаш-назорат қилиш) таркибий қисмлари (элементлари) билан боғлиқ бўлган оралиқ мақсадларга;

3) тактик-криминалистик таъминот мақсадларига “нима юз берган ва қандай объектларни излаш керак” деган саволни ҳал қилиш, шунингдек, “кўздан кечириш чегаралари ҳамда уни ўтказиш учун за-

рур бўлган кадрлар ва техник ресурсларни аниқлаш” [11, 154-б.] кабиларни киритиш мумкин.

Фикримизча, ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти оралиқ мақсадлари қуйидагилар ҳисобланади:

1. Ташкилий таркибий қисмда (элемент) – терговчи (терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи ёки суд) томонидан кўриб чиқиладиган тергов ҳаракатларининг криминалистик таъминот самарадорлигини таъминлаш учун шарт-шароитлар яратилиши (мутахассисни жалб қилиш, кўздан кечиришда қўллаш учун аниқ техник-криминалистик ва тактик-криминалистик восита ҳамда технологиялар мажмуини танлаш ҳамда уларни ҳодиса жойига тезкор жойлаштириш).

2. Технологик таркибий қисмда (элемент) – жиноят излари ва объектларни аниқлаш, қайд этиш ва олиш самарадорлигига эришиш учун махсус билимлар, техник-криминалистик ва тактик-криминалистик воситалар ва технологияларни қўллашни ҳуқуқий тартибга солиш ва амалда сифатли фойдаланилишини таъминлаш.

3. Баҳолаш-назорат қилиш таркибий қисмида (элемент) – ҳодиса жойини кўздан кечириш пайтида техник-криминалистик ва тактик-криминалистик воситалар ҳамда технологиялардан фойдаланиш самарадорлигининг тўлиқлиги, ўз вақтидалиги, жиноят изларини кўздан кечиришда аниқланган изларнинг ишончлилиги; бу тергов ҳаракатининг самарадорлигини ошириш бўйича амалий тавсиялар ишлаб чиқиш нуқтаи назаридан натижавийлигини баҳолаш ҳамда назорат қилиш.

В. Волынскийнинг фикрича, “мақсадларнинг мазмуни, аввало, уларга эришиш учун ҳал қилиниши керак бўлган вазифалар орқали аниқланиши мумкин” [12, 27-б.]. Бизнинг фикримизча эса ҳо-

диса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти мақсадларининг мазмуни ушбу тергов ҳаракатининг ўзига хос хусусияти – унинг вазифаларининг ўзига хослиги орқали кўриб чиқилиши керак. Бундай хусусиятларнинг аниқланиши бўйича криминалистика фанида турлича ёндашувлар мавжуд. Масалан. У. Носиров, А. Закурлаев ва К. Маҳмудовлар [6, 473-б.; 13, 6-б.] ҳодиса жойини кўздан кечириш давомида ҳал қилинадиган асосий масалалар сифатида қуйидагиларни таъкидлайди: 1) ҳодиса жойидаги вазиятни ўрганиш ва ишнинг далилий моҳиятини аниқлаш; 2) жиноят излари, жиноят содир этиш қуроллари ва бошқа ашёвий далилларни топиш, қайд этиш, олиш ва қадоқлаш; 3) ҳодиса жойини қайд этиш.

Тадқиқот натижалари таҳлили

Юқорида ажратиб кўрсатилган вазифалар биз таклиф қилган ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминот тизимининг технологик блокининг асосий таркибий қисмлари – ташкилий, технологик ва баҳолаш-назорат қилиш элементларига тўлиқ мос келади.

В. Сокол жиноятларни тергов қилишнинг криминалистик таъминоти тизими фаолиятининг қуйидаги асосий вазифаларини ажратиб кўрсатади: ташкилий-криминалистик, техник-криминалистик ва тактик-криминалистик [14, 59-б.]. Бу фикрларни маъқуллаган ҳолда, ушбу рўйхатни биз таклиф қилган криминалистик таъминот тизимига мувофиқ, баҳолаш-назорат қилиш вазифалари (методик вазифаларнинг таркибий қисмлари) билан тўлдириш ўринли деб ҳисоблаймиз:

I. Ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминот тизимининг ташкилий таркибий қисми вазифалари терговчи (терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи ёки суд) кўздан кечиришдан олдин ҳал қилиши керак бўлган вазифалардир. Шу билан бирга, у қуйидаги

умумий вазифаларни ҳам бажариши керак: “зарур ташкилий ва техник шарт-шароитларни яратиши, унинг предмети, иштирокчилари доирасини аниқлаши ҳамда уларнинг интенсив фаолиятини таъминлаши лозим” [15, 27-б.]. Ўрганилаётган таркибий қисмнинг, кўздан кечириш бошлангунга қадар терговчи (терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи ёки суд) томонидан ҳал қилиниши керак бўлган хусусий вазифалари қуйидагилардан иборат:

– биринчидан, ҳодиса жойини кўздан кечиришга мутахассисни жалб қилиш мақсадга мувофиқлиги тўғрисида масалани ҳал қилиш;

– иккинчидан, ҳодиса жойини кўздан кечиришда фойдаланиш учун зарур бўлган аниқ техник-криминалистик, тактик-криминалистик воситалар ҳамда технологиялар мажмуасини танлаш;

– учинчидан, ушбу восита ва технологияларни ҳодиса жойига тезкор равишда жойлаштириш.

II. Технологик таркибий қисмнинг вазифаларига жиноят излари ва объектларини аниқлаш, қайд этиш ва олиш натижавийлигига, ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг юқори самарадорлигига эришиш учун техник-криминалистик, тактик-криминалистик восита ҳамда технологияларидан юқори сифатли фойдаланишни таъминлаш киради. Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Эксперт-криминалистика бош марказининг асосий фаолияти ва саъй-ҳаракатлари суд-экспертлик фаолияти сифатини оширишга қаратилган [16].

Ҳозирда турли хил техник-криминалистик воситалар ва технологиялар, назарий билимлар ва ҳодиса жойини кўздан кечиришда жиноят изларини аниқлаш ва олиб қўйиш учун улардан фойдаланишга оид амалий тавсиялар жуда кўп ишлаб чиқилган. Бироқ амалиётда бундай техник-криминалистик воситаларни қўллашда муам-

молар юзага келаётгани сабабли юқоридаги назарий билимлар ва методик тавсияларни етарли деб бўлмайди. Бу эса ҳодиса жойини кўздан кечириш самарадорлигига ҳалақит беради. Ўрганилган жиноят ишлари материаллари ва ўтказилган сўровнома натижалари ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг техник-криминалистик таъминотида оид қатор муаммоларни аниқлаш имконини берди. Бу эса унинг самарадорлигига салбий таъсир кўрсатади. Бундай муаммолар сирасига ҳодиса жойига туташ ҳудудларни кўздан кечириш, жиноят излари ва моддий объектларни аниқлаш учун криминалистик воситалар ва технологияларни қўлламаслик (бу эса баъзан далилларнинг йўқолишига олиб келади); жиноят излари ва бошқа объектларни аниқлаш, қайд этиш ва олишдаги муаммолар киради.

III. Баҳолаш-назорат қилиш компонентининг вазибаларига ҳодиса жойини кўздан кечиришда техник-криминалистик, тактик-криминалистик воситалар ҳамда технологияларни қўллаш самарадорлигини баҳолаш ва назорат қилиш киради. В.Бахиннинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятини баҳолаш тизими "... амалда унинг сифати ва ижодий ифодасини ҳисобга олмаган ҳолда, кўпинча ҳақиқатни излаш учун эмас, балки фаолиятни намоиш этиш учун амалга оширилади" деган фикрлари алоҳида қизиқиш уйғотади [17, 160-б.]. Чунки ҳозирги кунда ЭКБМда суд-экспертлик фаолияти самарадорлигини баҳолашнинг асосий мезонлари ишлаб чиқилган. Бу мезонларга амалдаги қонунчиликка риоя этиш ва суд-экспертлик фаолияти сифатини таъминлаш; суд экспертизалари ўтказишнинг тезкорлиги, шунингдек, тергов ҳаракатлари ва тезкор-қидирув тадбирларининг техник-криминалистик таъминот самарадорлиги даражаси кабилар киради. Даврий ҳисоботларда барча кўрсаткичлар ўтган шу давр кўрсаткичлари билан таққосланган ҳолда, кўрсаткич динамикаси (ўсган

ёки камайганлиги) фоизларда ифодаланган ҳолда келтирилади.

Айни пайтда, жиноятларни тергов қилишнинг техник-криминалистик таъминотини баҳолашнинг юқоридаги мезонлари бирмунча чекланган ва ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти самарадорлигини тўлиқ акс эттирмайди. Чунки, биринчидан, улар ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминот тизимининг сифатга оид таркибий қисмини ҳисобга олмаган ҳолда, муайян миқдорий кўрсаткичлар билан чекланган; иккинчидан, бундай баҳолаш чекланган турдаги: қўл-бармоқ, пойабзал (оёқ) ва транспорт воситалари изларига нисбатан амалга оширилади, бошқа турдаги излар (масалан, тиш излари, қўлқоп излари ва ҳ.к.) ҳисобга олинмайди; учинчидан, ҳодиса жойини кўздан кечиришда тактик-криминалистик воситалар ҳамда технологиялардан фойдаланиш натижалари ушбу фаолиятни баҳолаш мезони сифатида умуман кўриб чиқилмайди.

Бизнинг фикримизча, ҳодиса жойини кўздан кечириш самарадорлигини тартибга солишнинг самарали воситаси сифатни назорат қилиш механизми бўлиб, у қуйидагилардан иборат:

- техник-криминалистик ва тактик-криминалистик воситалар ҳамда технологиялардан фойдаланиш натижалари ва самарадорлиги тўғрисидаги маълумотларни тўплаш, тизимлаштириш, таҳлил қилиш ва сақлаш;

- ҳодиса жойини кўздан кечиришда аниқланган жиноят излари ва бошқа моддий объектларнинг аниқланиш, қайд этиш, олиниш ва тадқиқотларнинг ўз вақтидалиги, ишончлилиги, қабул қилиниши мумкинлиги, иш учун аҳамиятлилиги, тўлиқлиги устидан назоратни амалга ошириш;

- ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминотидаги тактик хатоларни аниқлаш, уларни бартараф этиш чораларини кўриш ҳамда бу тергов ҳара-

кати иштирокчиларига ўз вақтида ва бевосита ёрдам кўрсатиш;

– тергов ҳаракати самарадорлигини ошириш бўйича амалий тавсиялар ишлаб чиқиш; бу эса, ўз навбатида, ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти тўғрисида назарий билимларни такомиллаштиришга ёрдам беради.

Жиноятларни очиш ва тергов қилишнинг криминалистик таъминоти тизими каби ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти тизимининг тузилиши унинг субъектларининг функционал фаоллигини тавсифлайди. Ҳар бир функциянинг мазмуни эса аниқ вазифалар билан белгиланади [14, 59-б.]. Ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти барча субъектлари томонидан бу вазифаларнинг самарали амалга оширилиши учун уларнинг фаолиятини аниқ ташкил этиш зарур.

Хулосалар

Шундай қилиб, ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти тизимининг таклиф қилинган вазифалари криминалистика фанининг ижтимоий, шунингдек, амалий-фаолиятли функцияларига тўлиқ мос келади. Бу ҳолат кўриб чиқиладиган тизимнинг криминалистика фанида эгаллаган жойини ифодалайди. Ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти субъектлари томонидан тизимнинг мақсадлари ва функциялари ҳақидаги билимларнинг амалда қўлланилиши ушбу тизимни илмий ташкил этишнинг асосий талабларидан биридир. Кўриб чиқиладиган тизимнинг мақсадларига жиноятни аниқлаш ва тергов қилишга қаратилган умумий (якуний) мақсад ҳамда тизим фаолиятининг ташкилий, технологик ва баҳолаш-назорат қилиш қисмларининг мақсадлари билан боғлиқ бўлган хусусий (оралиқ) мақсадлар киради.

Бу мақсадларга эришиш учун қуйидаги турдаги вазифалар бажарилиши лозим:

ташкилий вазифалар – ҳодиса жойини кўздан кечиришда мутахассисни (эксперт-криминалист) мақсадга мувофиқ жалб қилиш ва ҳодиса жойига тезкор жойлаштириш учун техник-криминалистик восита ҳамда технологиялар мажмуини тўғри танлаш;

технологик вазифалар – техник-криминалистик ва тактик-криминалистик восита ҳамда технологиялардан сифатли ва самарали фойдаланиш;

баҳолаш-назорат вазифалари – ҳар бир аниқ кўздан кечиришнинг самарадорлиги ва самарадорлигини баҳолаш ҳамда назорат қилиш; ҳодиса жойини кўздан кечиришда аниқланган жиноят излари ва бошқа моддий объектларнинг аниқланиш, қайд этиш, олиниш ва тадқиқотларининг ўз вақтидалиги, ишончилиги, қабул қилиниши мумкинлиги, иш учун аҳамиятлилиги, тўлиқлиги устидан назоратни амалга ошириш; тактик хатоларни аниқлаш ва бу тергов ҳаракати самарадорлигини ошириш бўйича амалий тавсиялар ишлаб чиқишга қаратилган вазифалар.

Ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти тизимининг мажбурий таркибий қисмлари (элементлари) бўлган мақсадлар, вазифалар, субъектларни аниқлашнинг янгилиги ушбу мақсадлар, вазифалар, субъектлар ўзаро узвий боғлиқ ва бир-бирини келтириб чиқарадиган тизимли ёндашувни қўллашдан иборат. Ушбу ҳолат жиноят тўғрисида максимал даражада маълумот олишни таъминлайди, шунингдек, ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти субъектларининг махсус билимларидан бу тергов ҳаракатининг самарадорлигига эришиш учун тўлиқ фойдаланишга имкон беради.

REFERENCES

1. Dulov A.V. Formirovanie celej – neobhodimoe uslovie razvitiya kriminalistiki. Problemy kriminalistiki: sb. nauch. tr. [Formation of goals – a necessary condition for the development of criminalistics. Problems of criminalistics: collection of scientific papers. Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Belarus. Minsk, 2008. Issue. 6, pp. 7-8.
2. Kriminalistika: Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik / Mualliflar: G'. Abdumajidov va boshq. [Forensic science: Textbook for students of higher educational institutions]. Tashkent, Adolat, 2003, p. 237.
3. Bazarova D., Astanov I.R. Kriminalistika va ekspertiza. Darslik [Criminology and Expertise. Textbook]. Tashkent, TSUL, 2020, p. 169.
4. Rakhmankulov A.Kh., Mirazov D.M. Tergov dastlabs. Darslik [Initial research. Textbook.] Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan. Tashkent, 2012, p. 213.
5. Muhin G.N. Kriminalistika. Ucheb. posobie. G.N. Muhin, D.V. Isjutin-Fedotkov [Forensic science. Textbook allowance]. Minsk, 2009, pp. 125-126.
6. Zakurlaev A.K., Mahmudov K.O. Kriminalistika: Darslik. [Forensic science: Textbook]. Tashkent: Carbi-technician institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan, 2018, p. 473.
7. Vasil'ev A.N. Osmotr mesta proisshestvija: posobie dlja prokurckih i sledstvennyh rabotnikov [Inspection of the scene: a guide for prosecutors and investigators workers]. Moscow, Gosyurizdat, 1960, pp. 3-14.
8. Osmotr mesta proisshestvija: sprav. sledovatelja / avt.-sost.: I.E. Byhovskij [i dr.]. 2-e izd., ispr. i dop. [Inspection of the scene: ref. Investigator]. Moscow, Jurid. lit., 1982, pp. 5-6.
9. Kretov B.M. Sistemnyj podhod k formirovaniju celej osmotra mesta proisshestvija. Problemy kriminalistiki: sb. nauch. tr. [A systematic approach to the formation of the objectives of the inspection of the scene]. Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Belarus. Minsk, 2005, Issue 3, p. 155.
10. Pavljut' O.V. Dejatel'nost' jeksperta-kriminalista organov vnutrennih del v kachestve specialista pri osmotre mesta proisshestvija [Activities of a forensic expert of the internal affairs bodies as a specialist when examining the scene of the incident]. Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Belarus. Minsk, 2012, pp. 47-50.
11. Sobolev S.V. Kriminalisticheskie aspekty pervonachal'nogo jetapa rassledovaniya prestuplenij terroristicheskoy napravlenosti, svjazannyh s ispol'zovaniem vzryvnyh ustrojstv [Forensic aspects of the initial stage of the investigation of terrorist crimes related to the use of explosive devices]. Вестн. Удмуртского ун-та – Bulletin of the Udmurt University. Series Economics and Law, 2015, no 2-2, p. 154.
12. Volynskij V.A. Tehniko-kriminalisticheskoe obespechenie raskrytija i rassledovaniya prestuplenij: posobie [Technical and forensic support for the disclosure and investigation of crimes: manual]. Moscow, 1994, p. 27.
13. Nosirov U.M. Hodisa joyini ko'zdan kechirish: O'quv-amaliy qo'llanma [Incident Review: A Study Guide]. Tashkent: Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, 2014, p. 6.
14. Sokol V.Ju. Taktiko-kriminalisticheskoe obespechenie raskrytija i rassledovaniya prestuplenij: metodologicheskie i organizacionnye aspekty: dis. ... kand. jurid. nauk [Tactical and forensic support for the disclosure and investigation of crimes: methodological and organizational aspects: dissertation of the candidate of legal sciences]. 12.00.09. Moscow, 1998, p. 59.
15. Turchin D.A. Polevaja kriminalistika i ee prakticheskoe primenenie: nauch.-prakt. posobie [Field forensics and its practical application: scientific-practical. Allowance]. D.A. Turchin, I.S. Chizhikov; ed. E.P. Ishchenko. Moscow, 2006, p. 27.
16. Bahin V.P. Problemy sovershenstvovaniya vnedrenija nauchno-tehnicheskikh dostizhenij v sledstvennuju praktiku. Vnedrenie v praktiku novyh metodov sudebnoj mediciny i kriminalistiki: materialy VI konf. nauch. o-va sudeb. medikov i kriminalistov [Problems of improving the implementation of scientific and technical achievements in investigative practice. Implementation of new methods of

forensic medicine and forensic science: materials of the VI conf. scientific. islands of destinies. physicians and forensic experts]. Litva, Kaunas, 20–21 oct. 1987, p. 160.

17. Kurbanov, M (2018). General description of crimes related to obstruction, unlawful interference in business activity. ProAcademy, vol. 1, no. 4, Article 14. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/proacademy/vol1/iss4/14/> (accessed 01.06.2021).

18. Kadirova Mokhigul Khamitovna, Abdullaev Rustam Kahramanovich, Khujanazarov Azizjon Anvarovich, Rahimkulova Lola Ulugmurodovna. Evaluation of the results of judicial computer and technical expertises by the investigators and the court. Available at: <https://www.psychosocial.com/article/PR260256/13667/> (accessed 01.06.2021). DOI: 10.37200/IJPR/V24I6/PR260256

19. Guzalkhon Akhmedova. Certain Issues Related to the Implementation of International Standards in Uzbekistan's National Legislation with Regard to Improving Conditions of Detention of Women. Available at: <https://www.ijeat.org/wp-content/uploads/papers/v9i1/A2995109119.pdf> (accessed 01.06.2021).

20. Karimov B. Nauchno-teoreticheskie voprosy kategorii cifrovyyh dokazatel'stv [Scientific and theoretical questions of the category of digital evidence]. Review of law sciences. 2020, Special issue. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/nauchno-teoreticheskie-voprosy-kategorii-tsifrovyyh-dokazatelstv/> (accessed 26.05.2021). DOI: 10.24412 / 2181-919X-2020-149-153/.

Каримов Бобуржон. Научно-теоретические вопросы категории цифровых доказательств // Review of law sciences. 2020. № Спецвыпуск. DOI: 10.24412/2181-919X-2020-149-153/.

21. Rustam, A., & Otabek, G. (2021). Digital fingerprinting: New opportunities for solving crimes? Psychology and Education Journal, 58(1), 2713-2718.

22. Topildieva D. Kriminalisticheskaja harakteristika ubijstva pri obnaruzhenii raschlenennogo trupa [Forensic characteristics of a murder when a dismembered corpse is found]. Review of law sciences, 1 (Special issue), pp. 197-204. DOI: 10.24412 / 2181-919X-2020-1-197-204/.

Топилдиева Дилрабо (2020). Криминалистическая характеристика убийства при обнаружении расчлененного трупа. Review of law sciences, 1 (Спецвыпуск), 197-204. DOI: 10.24412/2181-919X-2020-1-197-204/.